

GİRİŞ

Müasir dövrdə insanı 200-dən artıq elm sahəsi öyrənir. Onlardan biri psixologiyadır. Psixologiya elmi qədim tarixə malikdir. Bu termin iki yunan sözünün “psiyuxə”-ruh, ruhi aləm “loqos” elm, öyrənmək bilik sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlir. Psixologiya – psixika haqqında elmdir. Psixologiyayı bilmək üçün ilk öncə onun predmetini təşkil edən anlayışları öyrənmək lazımdır. Psixikaya daxil olan anlayışlar psixi hadisələr adlanır. Aydınır ki, psixologiya çox çətin bir elm sahəsidir. Bu onun obyektinin, xüsusən də onun öyrəndiyi problemlərin, yəni insanın mənəvi dünyasının, ruhi aləminin, ümumən psixi hadisələrin mürəkkəbliyi, çoxcəhətliliyi və dəyişkənliyi ilə əlaqədardır. Təsadüfi deyildir ki, Albert Eynşteyn kimi dahi bir alim bir psixi prosesin əmələgəlmə mexanizmi barədə psixoloq Jan Piajenin izahatını dinlədikdən sonra: «Ax, psixologiya elmi nə qədər də çətinidir!» - demişdir.¹

İnsan fəaliyyətinin elə bir sahəsi yoxdur ki, psixologiya elmi ora nüfuz etməsin. Təsadüfi deyildir ki, dünya standartlarına görə müasir mütəxəssislərin psixoloji hazırlığı onun peşə hazırlığının zəruri tərkib hissəsi sayılır. İnsanın psixoloji xüsusiyyətlərinə yaxından bələd olmaq, fəaliyyət və ünsiyyət prosesində onu düzgün nəzərə almaq nəinki müasir mütəxəssis - mühəndis, həkim, jurnalist, hüquq işçisi, zabit, rəhbərlik və idarəetmə sahəsinin işçiləri, xüsusən də müəllim və tərbiyəçilər üçün vacib olduğu kimi, insanla münasibətdə olan hər bir şəxs üçün də eyni dərəcədə zəruridir. Nəzərə almaq lazımdır ki, psixoloji bilik yalnız insanları tanımaq, onlara təsir etmək yollarını müəyyənləşdirmək, insanlar arasında qarşılıqlı münasibətləri tənzim etməklə məhdudlaşmır. Bu həm də insanların potensial imkanlarından səmərəli istifadə etmək, onun idrak fəallığını, ümumən fəaliyyətini optimallaşdırmaq kimi vacib problemi də əhatə edir.

Deməli, biz öyrəndik ki, psixologiya - psixika haqqında elmdir. Psixikanın özünə də müxtəlif anlayışlar daxildir ki, biz bu mövzuda məhz o anlayışlardan biri olan təfəkkür haqqında bəhs edəcəyik.

1

1. Ə.S.Bayramov, Ə.Ə.Əlizadə - “Psixologiya”, Bakı, 2002

Qısa xülasə

Təfəkkür haqqında anlayış. Təfəkkürün təbiəti. Təfəkkür və hissi idrak. Təfəkkürün ümumi xarakteristikası: təfəkkürün ümumiləşmiş və vasitəli idrak prosesi olması, geniş əhatəyə malik olması, nitqlə əlaqədar olması.

Təfəkkürün formaları. Məfhumlar cisim və hadisələri mühüm əlamətlərinə görə əks etdirməkdən ibarət təfəkkür forması kimi. Hökmlər fikri proseslərin baş verdiyi əsas forma kimi. Əqli nəticə və onun növləri: induktiv, deduktiv əqli nəticə, analogiya.

Açar sözləri

Təfəkkür, məfhum, hökm, əqli nəticə və ya istidlal, təsəvvürlər, deduktiv əqli nəticə, induktiv əqli nəticə, analogiya

Təfəkkür haqqında anlayış

Bildiyimiz kimi real aləmin dərk edilməsi duyğu və qavrayışla başlayır. Lakin onlarla bitmir və idrak prosesləri təfəkkür prosesi ilə davam edir. Duyğu və

qavrayışdan alınan məlumatlar hissi idrakın səviyyələri kimi təfəkkürün dərk etmə sərhədlərinin genişləndirilməsində həm prosessual, həm də informasiya dayaqları rolunu oynayır. Təfəkkür proseslərinin gücündə idrak prosesi həm dərinləşir, həm də genişlənir. Təfəkkür duyğu və qavrayışın köməyi ilə əldə edilmiş biliklərin ayrı-ayrı hissələrini müqayisə edir, qarşılaşdırır, fərqləndirir, münasibətləri ayırd edir, yeni bilikləri kəşf edir və hissi idrakdan verilən şeylərin əlamətlərini mücərrədləşdirir, qarşılıqlı əlaqələri aydınlaşdırır və gerçəkliyin mahiyyətinə vararaq onu dərk edir. Təfəkkür reallığı onun münasibət və əlaqələrində onun çoxobrazlı vasitəli tərəfləri ilə birlikdə əks etdirir. Təfəkkürün əsas məqsədi cisim və hadisələr arasından münasibət və əlaqələrin açılmasına yönəlib. Varlığın dərinliklərinin kəşfi, onun dərki təfəkkürün xüsusi yolunu müəyyən edir. Təfəkkür təkcə münasibət və əlaqələri deyil, həmçinin əlamət və mahiyyəti də əks etdirir. Qavrayışda verilən gerçəkliyin cisim və əlamətlərinin qarşılıqlı münasibətləri, birləşmələri, əlaqələrindən çıxış edərək təfəkkür reallığı dərk etdirir. Qavrayış vasitəsi ilə təfəkkür proseslərinə ötürülən cisim və hadisələrin, onların əlamətlərinin bəzilərinin təkcə, digərlərinin mühüm olmayan əlamətləri, onların xarici əlamətləri birləşsələr də əlaqəli deyillər. Təfəkkür prosesləri zamanı hadisələrin mahiyyəti, xarakteri, əlamətləri arasında əlaqələrin yaranması nəzərdə tutulur.

Təfəkkür prosesində insan özündə olan bilikləri praktik təcrübə yolu ilə uyğunlaşdırır və bu insana imkan verir ki, o mahiyyətin daha dərin qatlarına varid ola bilsin.²

² Prof. S.İ.Seyidov, prof. M.Ə.Həmzəyev – “Psixologiya”, B a k ı, 2007